

Jens Gieseke

Usmena povijest i DDR

Prošireni prilog uz svezak knjige

Lutza Niethammera, Alexander von Plata,

Dorothee Wierling,

Die volkseigene Erfahrung.

Eine Archäologie des Lebens in der Industrieprovinz der DDR. 30 biographische Eröffnungen,

Berlin: Rowohlt, 1991.

S njemačkog jezika preveo: **Filip Šimetin Šegvić**, dipl. povjesničar i prof. povijesti

Kraj političkog sustava Njemačke Demokratske Republike (DDR) ukazuje na središnji problem budućeg istraživanja povijesti države kojom je vladala Partija socijalističkog jedinstva Njemačke (SED): zbog čega taj sustav nije mogao opstajati, i obrnuto, zbog čega je toliko dugo izdržao? Imajući u vidu međunarodnu komponentu, prema kojoj DDR predstavlja proizvod Hladnog rata, koji je njegovim završetkom u pravilu također morao nestati (pri čemu se postavlja pitanje, u kolikoj mjeri isto vrijedi i za staru Saveznu Republiku, BRD), važnu ulogu igra analiza unutarnjih društvenih faktora. Istraživanja društvenih sfera „odozdo“ pritom postaju središte interesa. Pri potrazi za razlozima raspada DDR-a postavljaju se brojna pitanja, primjerice o podrijetlu i motivima doseljenika iz ljeta i jeseni 1989. godine, ali i o duševnom stanju kadra državnog i partijskog aparata koji se u ključnom trenutku pokazao pasivnim, te konačno i o položaju i razmišljanjima onih koji nisu bili ni na jednoj strani i koji su se u događanja uključili tek glasajući 18. ožujka 1990. Priloge pojašnjenju tih pitanja – kao i odgovarajućeg problema četrdesetogodišnjeg opstojanja sustava – davali su u prošlosti istraživači s područja društvenih znanosti koji su se bavili političkom kulturom ili socijalizacijom,¹ dok su povijesna istraživanja davala relativno malo rezultata.

Izvanrednu iznimku pritom predstavlja projekt usmene povijesti kojega su Lutz Niethammer, Alexander von Plato i Dorothee Wierling godine 1987. pokrenuli u industrijskim regijama DDR-a, pomoću kojeg je ostvarena dotada uglavnom neizvediva metoda istraživanja pomoću izravnog ispitivanja velikog broja svjedoka, a čiji rezultati bez primca predstavljaju uvid u unutrašnje društvene svjetove DDR-a.

Iskustva kao predmet istraživanja DDR-a

Usmena povijest kao istraživačka metoda u Saveznoj Republici Njemačkoj postoji već deset godina. U prvoj je fazi ta metoda bila prvenstveno usmjerena ponovnom razrađivanju iskustava i kolektivnog pamćenja generacija koje su živjele u razdoblju Weimarske Republike i posebice Trećeg Reicha. Trebala je nadilaziti čistu političku povijest, ali i društvenu povijest struktura. Već je iz vremenskih odrednica projekta kojega je vodio također Lutz Niethammer pod nazivom „Životne priče i društvena kultura na području Ruhra između 1930. i 1960.“ jasno kako problem kontinuiteta zauzima središnji položaj naspram političkopovijesnim lomovima (1933., 1939., 1945.).² Tijekom rasprave o metodama (*Methodendebatte*) se u historiografiji Savezne Republike Njemačke 1960-ih i 1970-ih tako usmenu povijest shvaćalo kao „metodološku spregu“³ unutar jedne „socijalno-kulturološki i antropološki proširene povijesti društva“.⁴

Tako shvaćeno proučavanje DDR-a kroz društvenu povijest isprava se primjećivalo tek kod nekolicine autora, poput Dietricha Staritzta i Christopha Kleßmanna. Međutim, prikriveni interes prema konkretnom shvaćanju života i osjećaja građana DDR-a, koji se nalazio ispod razine službeno-političkog života, već je neko vrijeme imao značajniju ulogu, posebice pri političkom obrazovanju, a postao je očit u velikoj potražnji literature i suvremene beletristike iz DDR-a.⁵ Uz istraživanja, koja se uglavnom temelje na klasičnim oblicima izvora, iako su uzimala u obzir pojedinačna svjedočanstva, nastale su i sustavne analize toga žanra književnosti koje su u sebi sadržavale važne spoznaje za povijest svakodnevice, kao primjerice u studiji Irme Hanke. Takve su analize već poprilično duboko obuhvaćale i postojanje službenog i privatnog svijeta, ali i isprepletenosti i međusobne odnose tih svjetova. Ipak, pritom je bilo važno uzeti u obzir ograničenu snagu informacija i stavova koji su se iščitavali iz književnosti. U tim je izvorima nedostajalo tabu-tema, poput pitanja uloge sigurnosnih organa, nacionalnog pitanja ili držanja naspram Sovjetskog Saveza, a uz to su autori, barem u slučaju onih koji su živjeli u DDR-u, kretali u osnovi s položaja koji je bio lojalan spram postojećem sustavu, što je značilo nedopustljivo ograničavanje istraživačkih premisa povijesti svakodnevice. Prepoznati glas tih mase koristeći knjige koje su te mase čitale zahtijevalo je izuzetnu kritičku osviještenost.⁶

Usmena povijest u historiografiji DDR-a

Iako su u historiografiji DDR-a postojali pristupi usmjereni na već spomenutoj proširenoj društvenoj historiografiji – treba se sjetiti tek višesvećanih radova Jürgena Kuczynskog – vrijednost takvih problemskih pitanja opadala je što se bliže predmet istraživanja nalazio sadašnjosti DDR-a, u vremenskom i političko-ideološkom smislu.⁷ Usmenu povijest kao metodu istraživanja koja nadilazi pojedinačna dopunska ispitivanja koja su se provodila gotovo pa u pravilu među poznatim akterima i svjedocima vremena, u DDR-u su prakticirali skoro pa isključivo etnolozi.⁸ Razloge za distanciranje od metode usmene povijesti Niethammer u predgovoru knjige, o kojoj će nešto kasnije biti riječ, objašnjava kroz vlastito poimanje SED-a: „...u društvu kojega vodi jedna avangarda, mase naroda imaju po prirodi povučenu svijest. Stvarati povratne informacije istraživanjem i tematizacijama u javnosti, avangarda je smatrala štetnim“.⁹

Takav je stav zadržavan: intervjue je odobravalno vijeće ministara; manji su projekti izvođeni doduše i bez službenog odobrenja, međutim rezultati su se mogli objaviti tek nakon promjena.¹⁰ Ako su i postojale neke publikacije poput knjige Wolfganga Herzberga o radnicima jednog velikog pogona u Berlinu, one su bile u širem smislu oslobođene suprotstavljenih izjava avangarde. Unatoč podrobnom opisu odnosa nakon Drugog svjetskog rata, u spomenutoj knjizi primjerice nema niti spomena nasrtanja sovjetskih vojnika na žene u Berlinu.¹¹

Projekt

Knjiga *Die volkseigene Erfahrung* prva je samostalna publikacija i rezultat projekta koji je uz odobrenje državnog vrha DDR-a pokrenut 1987. godine. Sveukupno je izloženo 150 životnih priča građana DDR-a, koje su zabilježene u dva do tri sastanaka koji su trajali otprilike četiri do šest sati. Intervjui su provođeni u otvorenom obliku kojeg je djelomično podupirao katalog pitanja. Grupe ispitanika sačinjavali su u jednakoj mjeri i muški i ženski sudionici; zastupana su godišta između 1900. i 1930., pri čemu su rođeni u 1920-ima bili prezastupljeni. Suprotno prvotnim namjerama, izvorna ciljana skupina nije se mogla ograničiti samo na radništvo. No bez obzira na to, više od polovice ispitanika dolazi iz radničkog sloja, a otprilike trećina je po poslu pripadala radništvu. Prezastupljeni su sa 40% i članovi SED-a, budući da je tek 20% od ukupnog odraslog stanovništva imalo članstvo u partiji.¹² U prostornom je smislu ispitivanje bilo ograničeno na industrijske regije (Karl-Marx-Stadt/Chemnitz, Bitterfeld, Eisenhüttenstadt), između ostaloga i kako bi se olakšala usporedivost s istraživanjima na području Ruhra.

Potruga za kazivačima je manjim dijelom olakšana i uz podršku povjesničara iz DDR-a i lokalnih vodstva SED-a, koja su otvarala putove do veteranskih udruga poduzeća. Najveći je dio iskaza (oko 60%) pridobiven principom piramide i pomoću različitih kontakata (crkve, staračkih domova, individualnih poljoprivrednika, satelitskih političkih organizacija, židovske zajednice i privatnih kontakata). Prilikom 15% intervjua povjesničari iz DDR-a bili su prisutni. Prepreke pri izabiranju partnera bile su rijetke i, ovisno o području, različite: „U Bitterfeldu je već od prvog dana bilo jasno, da nam se po mogućnostima neće pojaviti niti jedan radnik.“¹³ Prema Niethammerovim pretpostavkama, to je bilo povezano sa 17. lipnjem 1953. godine, odnosno ulogom tamošnjeg radništva u organizaciji štrajka čiji se centar nalazio upravo u toj regiji, poznatoj po kemijskoj industriji. Takve otegotne okolnosti i u još većoj mjeri spoznaja da među umirovljenicima gotovo da i ne postoji osoba koja je do kraja radnog staža ostala u radništvu, bili su povod za proširivanjem ciljanih grupa na „lokalne elite“. U Karl-Marx-Stadtu, okrugu grada Chemnitza, obuhvaćene su potom i neke dodatne grupacije (pastori, Židovi, aktivni antifašisti, članovi satelitskih političkih organizacija).¹⁴

Metodološke posebnosti situacije u DDR-u

Način na koji ljudi govore o svojim životnim pričama, ovisi o društvenim i kulturalnim uvjetima u kojima se nalaze ispitanici. Ako oni koji provode intervjue potječu iz potpuno drugih okolnosti, to obično daje i otegotni i olakotni efekt tijekom razgovora. Pitanja o potisnutim ili tajnim područjima mogu stvoriti osjećaje nesigurnosti kod kazivača, a s

druge strane takva poprečna ispitivanja mogu otvoriti sfere sjećanja, koje po vlastitom nahođenju nikada ne bi izašla na površinu. Takav „etnološki pogled“ razdražio je autore: „Moramo priznati da je naša metoda intervjua bila upravo usmjerena prema takvom prelaženju granice.“¹⁵ U kojoj su mjeri misli ispitanika bile opterećene time što se smije reći, prepoznaje se u nerijetkim željama za razgovorom bez uređaja za snimanje i naknadnim brisanjem pasusa iz transkripta. S druge je strane zaprepašujuće u koliko mjeri iskazi govore i o onome neugodnom, unatoč činjenici da intervjuirane osobe nisu mogle sa sigurnošću znati da sigurnosne službe neće kasnije materijale pregledavati, bez obzira na službenu garanciju o povjerljivosti. Iznenađujuće, podrijetlo sa Zapada u nekim je slučajevima značilo dodatno povjerenje.

Za DDR specifična konstelacija između onoga koji vodi intervju, ispitanika i državne vlasti u dvostrukom se smislu razlikuje od usporednih istraživanja o vremenu Weimarske Republike ili Trećeg Reicha. S jedne je strane unatoč svim promjenama još uvijek u vrijeme provođenja intervjua postojala društvena struktura, koja je, primjerice 17. lipnja – važnoj referentnoj točki mnogih razgovora – uvjetovala razvoj događaja. Percepcija samog sebe u retrospektivi zbog toga je jasno različito strukturirana od primjerice intervjua o sjećanjima na „kristalnu noć“ iz 1938. godine, budući da je strategije zaštite i legitimacije određivalo postojanje odgovarajućeg sustava. S druge se strane projekt nestankom DDR-a pretvorio u neponovljivu zbirku iskaza autentične svijesti u DDR-u, koja zbog promjene sustava u takvom obliku danas više ne bi mogla biti sakupljena. Pod uvjetima toliko promijenjenih „društveno-političkih uloga“¹⁶ gotovo nitko ne bi svoje izjave ostavio u potpunosti nepromijenjenim.

Međutim, Niethammer primjećuje da je oblikovanje uslijed različitih društvenih sustava u metodološkom smislu i na drugi način značajno. S realsocijalističkim strukturama zajedno je dolazio i jezični izražaj drugačiji od zapadnjačkog, od semantičkih razlika (u njemačkom primjerice *Zielstellung* kako se govorilo u DDR-u i *Zielsetzung*) pa sve do višeslojnih razlika u službenom i privatnom izražaju. „Višestruka šifriranost komunikacije uglavnom se nije mogla lako izbjeći, a zahtijevala je i veću koncentraciju, kako bi se opazile i druge razine. One su svoje korijene imale u sveprisutnosti autoritarnih struktura, koje ipak nisu bile ili nisu mogle biti na svim stranama provedene.“¹⁷

Koncept sveska

Velik broj intervjua ukazao je na potrebu provođenja različitih sustava vrednovanja iskaza. Dok vrednovanje reprezentativnih iskaza nije bilo ni izvedivo niti namjeravano,¹⁸ spektar komparativnih analiza životnih podataka ispitanika seže preko istraživanja posebnih grupacija pod dodatnim specifičnim pitanjima sve do studija o strukturama i unutarnjim kontradikcijama pojedinih priča.

Težište sveska nalazi se na posljednjem aspektu, no istovremeno i naznačuje golem potencijal koji se nalazi u materijalu za drugačije pristupe. U 25 zaokruženih priloga dugih između šest i 51 stranice, predstavljeno je ukupno 30 biografija. Izabrani su intervjui koji su prikazivali poteškoće, primjerice razgovore u kojima se u ponekim dijelovima govorilo bez snimanja ili gdje su nastajali nesporazumi između ispitanika i ispitivača. Smjernice u interpretacijama izjava predstavljali su „kontinuiteti i lomovi individualnih životnih iskustava prije i nakon 1945. godine“ pomoću kojih su se dokučile

„tajne kulture DDR-a“. „Poteškoće, koje su naznačavale nerazumijevanje, ukazale su nam da se isplati potpuno prodrijeti u tekst i poput arheologa otkopati sloj po sloj, barem do onog trena kada će se moći doći do dogovora kojim bi se nadišle te poteškoće u sporazumijevanju“ (str. 71).

Planirani drugi svezak knjige treba se baviti kolektivnim mitovima i iskustvima, ali i dati presjek događaja, društveno-povijesnog konteksta i osnovnih uvjeta. Također, posebna se pitanja istražuju u nizu drugih eseja i publikacija.¹⁹ No, sada na rezultate:

„Antifašizam bez antifašista“

Krećući isprva od dijela ispitanika koji su se držali službenog samopoimanja DDR-a, zapadnonjemački su istraživači željeli posebice ispitati pobliže odražavanje antifašizma, kao posebnu legitimacijsku nit DDR-a, u životnim pričama kazivača. No potraga za sugovornikom koji bi tome odgovarao bila je skoro pa uzaludna: „Kada smo završili stoti intervju, još uvijek nismo našli ogledni primjer – tada sam postao nervozan, jer nitko nam ne bi povjerovao da je DDR sastavljena samo od bivših članova Hitlerjugenda, te nepolitičkih i depolitiziranih socijaldemokrata“.²⁰ Unatoč nastojanjima, uspjelo se razgovarati tek s jednom osobom koju je nacionalsocijalistički režim uhitio. Očito je da u kasnijim razdobljima DDR-a ispod gerontokratskog sloja ljudi u vodstvu SED-a, koji je imao u manjoj ili višoj mjeri autentične antifašističke biografije, nije postojala živuća tradicija otpora protiv nacizma, što je izazivalo golemu eroziju legitimiteta.

Druga strana te nedostajuće osnove masa bila je izrazito snažan kontinuitet u vremenu nakon 1945. godine, koji se jasno ukazuje u velikom broju biografija. Kao što Dorothee Wierling zaključuje, kazivači su se često smatrali u potpunosti nemoćnima u odnosu na političku kulturu i političke odnose: „...naši su kazivači neprestano miješali Hitlerjugend i istočnonjemačku FDJ („Freie Deutsche Jugend“), NSV („Nationalsozialistische Volkswohlfahrt“) i VS (*Volkssolidarität*), NSDAP i SED, Gestapo i Stasi...glavni elementi takvog iskustva bili su osjećaj nemoći i masovno povlačenje u ono privatno“.²¹ Međutim, od takvih strategija povlačenja izuzeta je ostala jedna generacija Hitlerjugena i BDM-djevojčica (Bund Deutscher Mädel) koja je, nakon što se njeno prvobitno političko društvo urušilo ratnim porazom, novi dom pronašla u FDJ u kojoj se jako angažirala, predstavljajući važnu potporu „generaciji obnove“.

„Post-revolucionarno uzlazeće društvo“

Činjenica da se isprva nije moglo pronaći kazivača koji bi u klasičnom smislu odgovarao slici radnika, kako se uspostavilo nakon što su razgovori pregledani, nije bila slučajnost. Na temelju biografija razmatranih starosnih skupina moguće je iščitati neobičan uzlazni slijed: „građanstvo koje je pobjeglo na Zapad, otpuštanja u javnim službama, blokiranje studiranja za djecu roditelja koji imaju akademski status – sve je to omogućilo uspon prve pokretačke generacije i dalo poticaj kvalificiranim radnicima... Njihova su mjesta zauzeli, u idealno tipiziranom smislu, protjerani i žene“.²² Je li onda radnička klasa DDR-a pripadala toliko prozivanim „pobjednicima u povijesti“? Gledano s povijesnih aspekata strukture društva za tu generaciju, odgovor je potvrđan. Mjestimično vrlo oštromna objašnjenja psihosomatskih simptoma koja se pojavljuju

u životnim pričama, naznačuju kako je brza karijera za nebrojne slučajeve predstavlja problem. Česte promjene u položaju na poslu, školovanja i permanentni „training on the job“, značile su djelomično i desetljeća prisile na rad pod preopterećenjem. Psihička je napetost tek uz mnogo truda partije prekrita osjećajima ponosa prema postignutom.

Za pitanje o unutrašnjoj koheziji DDR-a, daljnja će istraživanja tog fenomena biti ključna: „Društvena pokretljivost, koja predstavlja izuzetno važan element, kroz jednu je čitavu dugu generaciju omogućila povoljnu socijalnu integraciju u DDR-u, ali je i ostala karakteristična za tu prvu kohortu nakon rata i promjene sustava, te se pokazala neponovljiva za naredne generacije“.²³ S time je u vezi zanimljivo: već je 1988. godine Niethammer na temelju te teorije prognozirao lom mlađe generacije s postojećim društveno-kulturnim vrijednosnim konsenzusom, koji je doista postao važan element promjene, *Wende*.²⁴

„Organizirano društvo i društvena organizacija“

Uloga masovnih organizacija spominje se u brojnim priložima: „Budući da su u DDR-skoro pa svaki muškarac i žena negdje članovi organizacije, mogu izvjestiti i o svojoj karijeri njihovih organizacija, konkretno s podacima o pristupanju i prihvaćanju raznih funkcija; podaci o otkazivanju članstva s druge strane gotovo u potpunosti nedostaju. Praznina u rubrici „društvene aktivnosti“ kod starijih se gotovo u pravilu nikada ne pojavljuje, a ako bi se i pojavila, bila bi sumnjiva, jer ostati u DDR-u kroz čitav život neorganiziran, za to je bio potreban poseban otpor“.²⁵ Povremeno se masovnim organizacijama ukazala i neka važna uloga u smislu integracije društva. Šezdesetdvostrani voditelj odjela Wolfgang Jeschke kazao je primjerice kako u njegovom postrojenju već petnaest godina radi osamdesetogodišnji kolega kao jedan jedini blagajnik Društva njemačko-sovjetskog prijateljstva (DSF) zato da bi izbjegao potpuno umirovljenje.²⁶ Kojoj se organizaciji pristupalo, na kraju krajeva nije bilo ni važno. Zaposlena Sonja Gerhardt odupirala se pristupiti DSF-u, budući da su njenu majku zlostavljali sovjetski vojnici tijekom rata. Nakon što se situacija zaoštrila i što je dobila prijetnju da će izgubiti posao, priključila se Demokratskom savezu žena (*Demokratischer Frauenbund Deutschlands*), čime je situacija službeno bila riješena.

Pored takvih općenitih i poopćenih rezultata, dodatnu napetost svesku daje mnoštvo i kompleksnost raširenih životnih priča. Od čitavog spektra biografija, ovdje su dvije predstavljene.

Ponajprije je tu sedamdesetčetverogodišnja Dörthe Grothaus, s kojom je razgovarala Dorothee Wierling. Grothaus je po zanimanju radnica u čeličani. Taj je posao međutim dobila tek u 45. godini nakon ustručavanja, dok je prije toga često mijenjala radna mjesta. U čeličani, u kojoj je potom ostala sedamnaest godina, napredovala je do položaja prve mehaničarke, dužnost koju je obavljala s ponosom, unatoč osjećaju koji je postajao sve jači što je bila starija, da nije dorasla uvjetima, koji ju je na kraju i doveo do odluke da se povuče. Dörthei Grothaus politički život DDR-a nije bio blizak. Javne su joj se rasprave činile oktroiranima, a pokret oko Adolfa Henneckea, odnosno usmjerenost tog pokreta na mlade, prema njoj je isključivao starije. Politika iznad razine na radnom mjestu nije imala nikakvu korisnu ulogu, ni u pozitivnom niti u negativnom smislu. Pa ipak, Wierling raspoznaje povezanost preko „stabilnosti,

domovine i socijalne sigurnosti“ u svojoj zemlji, u kojoj „do izražaja dolazi relativno visoko slaganje s odnosima u DDR-u.²⁷ Radni odnosi koji su po prvi puta bili stabilni i identifikacija sa čeličanom kao mjestom vlastitog društvenog uspona, u ovom su slučaju bili odlučujući.

U potpunosti različit tip DDR-građana čini Getzel Taube, židovski poduzetnik koji je po porijeklu iz Poljske, koji je bio zarobljenik u Auschwitzu, partizan i vojnik poljske armije u ratu protiv Wehrmachta, godište 1917. Nije slučajno da je upravo njegov iskaz ujedno i najduži izvještaj u svesku – na traci je snimljeno deset sati razgovora, 51 stranica teksta. Niethammer piše: „Posebnu naklonost i pažnju koju je njegov iskaz kod mene postigao, odgovarao je... čovječnosti, trezvenosti, posebnosti i snazi njegove osobnosti i njegova iskaza. Djelovao mi je kao najsamouvjereniji i najslobodniji čovjek, kojega sam tijekom naših putova sreo“ (str. 253). U Leipzigu je nakon rata pokrenuo servis čišćenja kolodvorskih nužnika, da bi u gradu sajmovu kasnije preuzeo i neke druge hitne poslove. Sa židovskog gledišta ističe osobito „nacističke elemente“ koji su u Leipzigu na vidjelo izašli u demonstracijama 1953. godine, ali kao predstavnik Židovske zajednice u Leipzigu objašnjava i svoje razilaženje sa službenom politikom DDR-a prema Izraelu. Svjestan antisemitizama u DDR-u, koji je i prikriven i povremeno otvoren, shvaćao je službenu politiku DDR-a kao zaštitu od takvih pojava.

Perspektive

Projekt snagu crpi iz višesložnosti i raznolikosti predstavljenih iskustava. „Detipizacijski šok“ koji se pojavljuje pri vrednovanju usmene povijesti i zbog kojega kritičari usmene povijesti govore o nemogućnosti postizanja sinteze unutar nje,²⁸ u ovom je slučaju vjerojatno bio produktivan. U trenutku snalaženja, nakon pada DDR-a i otvaranja istočnonjemačkih arhiva, veliki je materijal ponudio širok prostor za nova pitanja i interpretacije, kojima se tumače dostupni materijali državnog i partijskog aparata.

Je li pak moguće iz gotovo pa zbnunjujuće količine iskaza stvoriti korpus „kolektivne memorije“ ili čak rekonstruirati „nacionalno iskustvo“ građana DDR-a, tek će se vidjeti. Malo toga govori u korist temeljnoj izmjeni paradigma na području istraživanja povijesti DDR-a. S jedne se znatan dio zapadne DDR-historiografije do 1989. godine već pokazao „otporan na revoluciju“, dok s druge strane još ima itekako prostora za cjelokupnu povijesnu analizu i klasično vrednovanje izvora koji još nisu iscrpljeni.²⁹ Prvi rezultati Niethammerova projekta upućuju prije svega na dobitnu kompatibilnost s konvencionalnim historiografskim i sociološkim pristupima. Ako bi se uz to, razvojem novih problemskih pitanja, doista uspostavila empirijski opipljiva razrađena historiografija društvene povijesti koja ne ovisi o slučajnostima nereprezentativnih razgovora, bila bi to ujedno i nemala zasluga autora i autorica ovog sveska.

Usmena povijest i povijest DDR-a – naknadno razmatranje 2012.

Što ostaje nakon više od dvadeset godina od objavljivanja sveska *Die volkseigene Erfahrung*, a time i početka širokog istraživanja usmene povijesti DDR-a? Isprva u retrospektivi postaje jasno koliko je jak poticaj nakon 1990. godine bio prema istraživanjima povijesti svakodnevice i povijesti iskustava u državnom socijalizmu. Niethammerov projekt

dao je odlučujuće impulse u stvaranju svježeg pogleda na društvenu povijest DDR-a, koji je mogao iza sebe ostaviti ideološke kategorije suparništva sustava i koji se prepušteno otvorio nepredvidljivostima istraživačke znatiželje. Usmena je povijest zbog toga predstavljala važan izvor ideja za „nova“ istraživanja u devedesetim godinama i koncepte kao što je onaj „vlasti kao socijalne prakse“.³⁰

Među važnim djelima usmene povijesti posebno je važno istaknuti ono Dorothee Wierling *Geboren im Jahr Eins*,³¹ studiju kolektivne biografije godišta 1949., dakle one generacije koja je predstavljala trajanje DDR-a. Pritom se časopis *BIOS* etablirao kao okretnica međunarodne metodološke debate, koji i do danas daje važne impulse.³² Uz to je među ranim projektima nastao Institut für Geschichte und Biografie na Slobodnom sveučilištu u Hagenu, unutar kojeg su opsežni razgovori arhivirani.³³ Istovremeno se pokazalo i da su studije usmene povijesti usmjerene isključivo na životne priče neprohodne, budući da svojom vlastitom logikom doduše otvaraju pristup biografskim iskustvima, iako ipak uvijek pate od „detipizacijskog šoka“. Naime, često postane teško vratiti se iz prikupljenih individualnih životnih priča u apstrakciju jedne ukupne društvene sinteze. U praktičnim je istraživanjima utjecaj usmene povijesti bio zato veći u slučajevima kada bi se ona koristila samo kao nadopunjavajuća metoda koja obuhvaća dodatne dimenzije jednog problemskog pitanja.³⁴ Također, metodologija se trebala postaviti i prema prilikama istraživanja pamćenja koje je izuzetno snažno potaknuto proučavanjima mozga i psihologije društvenih osjećaja te prije svega različitim načinima konstrukcija životnih priča.³⁵

Nakon „revolucije arhiva“, dakle od općeg otvaranja nekoć strogo tajnih dokumentacija iz komunističkog režima do isprava o praćenju i nadziranju tajne policije, usmena se povijest naravno morala postaviti prema snažnoj konkurenciji koja se tako pojavila. Hrpe papira partijskih i obavještajnih birokracija nekoliko su godina usmjeravali pogled i forsirali renesansu teorije totalitarizma koja je bila prvenstveno usmjerna na perspektivu vladajućih, „odozgo“. Isprava je povijest svakodnevice i iskustava ostala nepovezana s takvim narativom. No, u međuvremenu su sintezom obaju pristupa različitosti uvelike nadvladane: veći stupanj kritičnosti primjenjuje se pri iščitavanju papira birokracije, pa točne analize daju brojne napomene o višesložnosti društvenog života.

Tako su primjerice doušnički izvještaji tajne policije postali važni mikrohistorijski izvori koji govore o svakodnevnom životu. S druge se strane u najnovijim istraživanjima pokazalo da se bez usmene povijesti upravo određene dimenzije partijske vladavine ne mogu shvatiti, jer su pisani tragovi zarobljeni u režimskom jeziku, a mnoge neformalne prakse izgubljene.³⁶

Što je, dakle, ostalo od pionirskog projekta istraživačke grupe u kasnom DDR-u? Uz sve spomenute poticaje, razgovori koji su napravljeni predstavljaju posebnu vrijednost i zbog toga jer su vođeni prije raspada režima. To im daje posebnu perspektivu, koja je danas nepovratno izgubljena. Koliko je god šteta što nakon „30 biografische Eröffnungen“ (tako je naime glasilo podnaslov sveska iz 1991.) nije uslijedio i drugi svezak sveukupnih analiza, toliko su rudnik materijala i iz toga proizlazeće perspektive vrijedne za današnja i buduća istraživanja.

Literatura

Niethammer, Lutz. „Annäherung an den Wandel. Auf der Suche nach der volkseigenen Erfahrung in der Industrieprovinz der DDR“. *BIOS. Zeitschrift für Biographieforschung und Oral History*, 1 (1988.): 19-66.

Niethammer, Lutz. „Das Volk der DDR, und die Revolution“. U: *„Wir sind das Volk!“ Flugschriften, Aufrufe und Texte einer deutschen Revolution*, ur. Charles Schüddekopf (Reimbek, 1990.): 251.279.

Niethammer, Lutz. „Juden und Russen im Gedächtnis der Deutschen“. U: *Der historische Ort des Nationalsozialismus*, ur. Walter H. Pehle (Frankfurt/M., 1990.), 113-134.

Niethammer, Lutz. „Volkspartei neuen Typs? Sozialbiographische Voraussetzungen der SED in der Industrieprovinz“, *Probleme des Klassenkampfes* 80/3 (1990.), 40-70.

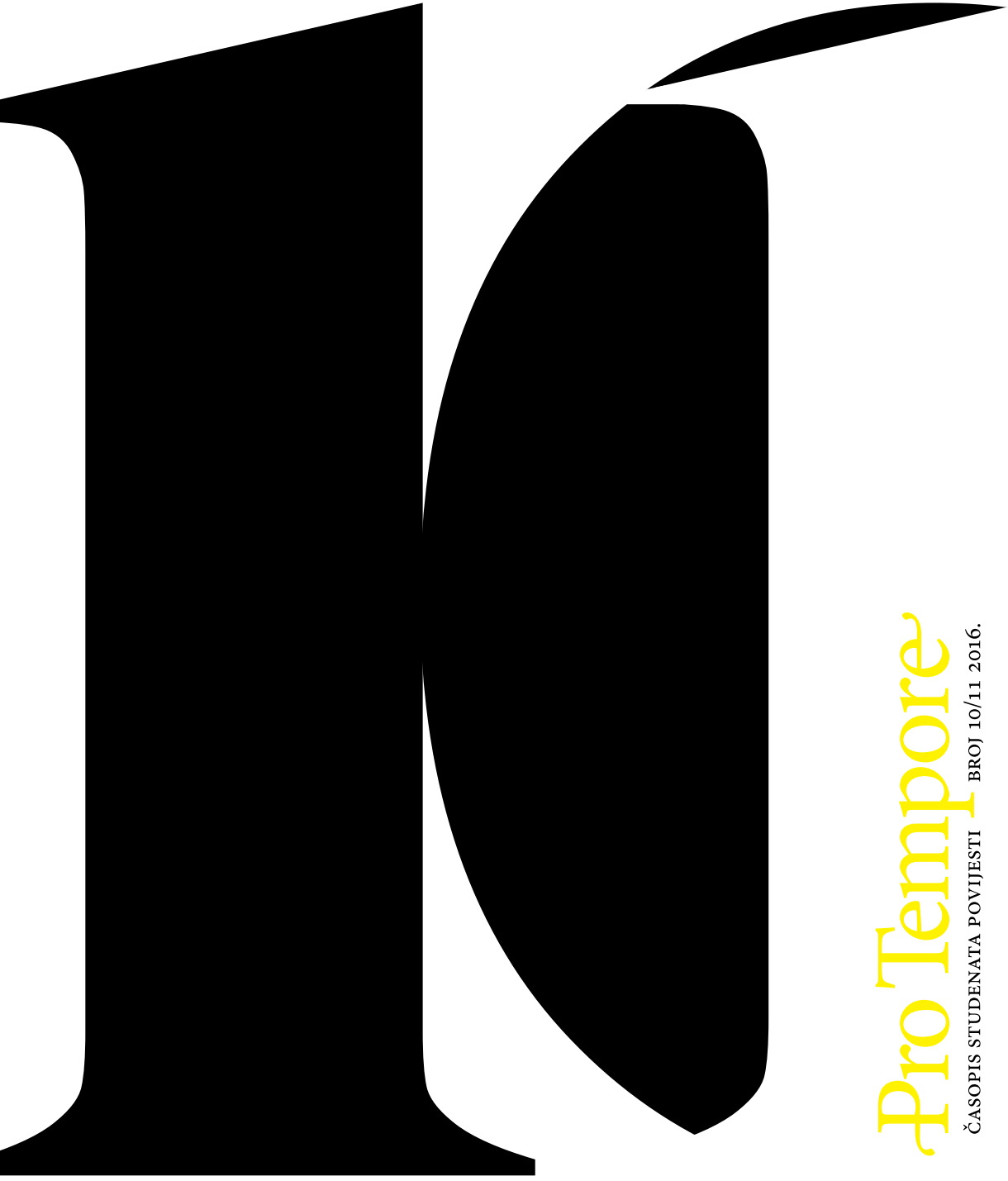
Plato, Alexander v. i Wolfgang Meinicke. *Alte Heimat – neue Zeit. Flüchtlinge, Umgesiedelte, Vertriebene in der Sowjetischen Besatzungszone und in der DDR*. Berlin, 1991.

Wierling, Dorothee. „Is there an East German Identity? Some Aspects of a Social History of the Soviet Zone/German Democratic Republic“. *Tel Aviver Jahrbuch für deutsche Geschichte* XIX (1990.): 193-207.

Bilješke:

- 1 Prvu tako oblikovanu analizu razloga pada DDR-a i promjena u Njemačkoj daje: Christiane Lemke, *Die Ursachen des Umbruchs 1989. Politische Sozialisation in der ehemaligen DDR* (Opladen, 1991.).
- 2 Recepcija usmene povijesti započela je sa: Lutz Niethammer, „Oral History in USA. Zur Entwicklung und Problematik diachroner Befragungen“, *Archiv für Sozialgeschichte*, 18 (1978.), 457-501. Uvodnik u metodologiju: Herwart Vorländer (ur.), *Oral History. Mündlich erfragte Geschichte* (Göttingen, 1990.).
- 3 Lothar Steinbach, „Sozialgeschichte, Arbeitergeschichte, erinnerte Geschichte. Anmerkungen zu Erträgen neuerer Oral-History-Forschungen in der deutschsprachigen Historiographie“, *Archiv für Sozialgeschichte* 28 (1988.), 541-600, u tekstu 542.
- 4 Lutz Niethammer, „Einführung“, u: *Bürgerliche Gesellschaft in Deutschland*, ur. Lutz Niethammer (et. al.) (Frankfurt/M., 1990.), 14. Vrhunac rasprave predstavlja diskusija na 35. danu povjesničara 1984. godine u Berlinu. Izlaganja su otisnuta u: F. J. Brüggemann, J. Kocka, „Geschichte von unten – Geschichte von innen“, u: *Kontroversen um die Alltagsgeschichte* (Fernuniversität Hagen, 1985.). Posredno također i: Jürgen Kocka, *Sozialgeschichte*, 2. doradeno izdanje (1986.), 162-174.
- 5 Usporedi primjerice: „Alltag in der DDR“, *Deutsche Studien* 97 (1987.) (među ostalima prilog Geralda Syringa, o svakodnevicu u DDR-u, str. 4-30) i „Bewußtseinssteuerung und Alltagsbewußtsein in der DDR“, *Deutsche Studien* 106 (1989.).
- 6 Mišljenje koje Irma Hanke, *Alltag und Politik, Zur politischen Kultur einer unpolitischen Gesellschaft. Eine Untersuchung zur Erzählenden Gegenwartsliteratur in der DDR in den 70er Jahren* (Opladen, 1987.) (Studien zur Sozialwissenschaft, 61. svezak), dijeli: „Pokušalo se knjige shvaćati doslovce, međutim mjerodavna slika, mozaik društva DDR-a, nije moguće ostvariti samo takvim promatranjem. Tome se i nije težilo.“ Ista, 317.
- 7 O tome vidi: Georg G. Iggers, „Wandel im Umbruch. Zur jüngeren DDR-Geschichtsschreibung“, u: *Kritik der Sozialgeschichtsschreibung*, ur. Rüdiger Scholz (Hamburg, 1991.; posebni svezak 166), 134-172.; Isti, „Geschichtswissenschaft und autoritärer Staat“, *Initial* 2 (1991.), 125-132; Gottfried Dittrich (et. al.), „Probleme einer Sozialgeschichte der Arbeiterklasse der DDR (1945-1985)“, *Wissenschaftliche Zeitschrift der Karl-Marx-Universität Leipzig, Gesellschaftswissenschaftliche Reihe* 38/5 (1989.), 458-523.
- 8 Usporedi recenziju Evemarije Badstübner-Peters „Lebensgeschichte und Sozialkultur im Ruhrgebiet 1930 bis 1960, Bd. 1-3“, *Jahrbuch für Volkskunde und Kulturgeschichte* 29 (1986.), 242-246.; Petra Clemens, „‘Geschichte von Unten’ in der DDR?“, *Geschichtswetkstatt* 24 (1991.), 15-22.
- 9 Lutz Niethammer, Alexander von Plato, Dorothea Wierling, *Die volkseigene Erfahrung. Eine Archeologie des Lebens in der Industrieprovinz der DDR. 30 biographische Eröffnungen* (Berlin: Rowohlt, 1991.), 10.
- 10 Lutz Niethammer, Alexander von Plato, Dorothea Wierling, *Die volkseigene Erfahrung. Eine Archeologie des Lebens in der Industrieprovinz der DDR. 30 biographische Eröffnungen* (Berlin: Rowohlt, 1991.), 13.
- 11 Wolfgang Herzberg, *So war es. Lebensgeschichten zwischen 1900 und 1980. Nach Tonbandprotokollen* (Halle, 1975). Na dalekosežne interpretacijske mogućnosti pri obuhvaćanju društveno-psiholoških implikacija unutar metoda usmene povijesti upućuje Erika M. Hoerning, „Frauen als Kriegsbeute. Der Zwei-Fronten-krieg. Beispiele aus Berlin“, u: *„Wir kriegen jetzt andere Zeiten.“ Auf der Suche nach der*

- Erfahrung des Volkes in nachfaschistischen-Ländern (Lebensgeschichte und Sozialkultur im Ruhrgebiet 1930 bis 1960, svezak 3)*, ur. Lutz Niethammer i Alexander von Plato (Bonn/Berlin, 1985.), 327-344. Indikativan je s time u vezi i način na koji se pristupi usmene povijesti propagiraju u školskoj i izvanškolskoj nastavi povijesti. O tome vidi: Wolf Schmidt,
- „Forschendes Lernen in der DDR? Zur Praxis und Zukunft außerunterrichtlicher Geschichtsprjekte“, *Deutsche Studien* 111 (1990.), 236-250.
- 12 Wierling 1990., 194.
- 13 Lutz Niethammer, Alexander von Plato, Dorothea Wierling, *Die volkseigene Erfahrung. Eine Archeologie des Lebens in der Industrieprovinz der DDR. 30 biographische Eröffnungen* (Berlin: Rowohlt, 1991.), 51.
- 14 Lutz Niethammer, Alexander von Plato, Dorothea Wierling, *Die volkseigene Erfahrung. Eine Archeologie des Lebens in der Industrieprovinz der DDR. 30 biographische Eröffnungen* (Berlin: Rowohlt, 1991.), 62.
- 15 Lutz Niethammer, Alexander von Plato, Dorothea Wierling, *Die volkseigene Erfahrung. Eine Archeologie des Lebens in der Industrieprovinz der DDR. 30 biographische Eröffnungen* (Berlin: Rowohlt, 1991.), 30.
- 16 Usporedi Daniel Bertaux, Isabelle Bertaux-Wiame, „Autobiographische Erinnerungen und kollektives Gedächtnis“, u: *Lebenserfahrung und kollektives Gedächtnis: Die Praxis der „oral history“*, ur. Lutz Niethammer (Frankfurt/M., 1980.), 108-122, ovdje korištena str. 117.
- 17 Lutz Niethammer, Alexander von Plato, Dorothea Wierling, *Die volkseigene Erfahrung. Eine Archeologie des Lebens in der Industrieprovinz der DDR. 30 biographische Eröffnungen* (Berlin: Rowohlt, 1991.), 43.
- 18 Niethammer u: Pehle (ur.) 1990., 116.; Plato u: Plato/Meinicke (ur.) 1991., 98.
- 19 Usporedi s priloženim pregledom.
- 20 Niethammer 1989., 287.
- 21 Wierling 1990., 199.
- 22 Lutz Niethammer, Alexander von Plato, Dorothea Wierling, *Die volkseigene Erfahrung. Eine Archeologie des Lebens in der Industrieprovinz der DDR. 30 biographische Eröffnungen* (Berlin: Rowohlt, 1991.), 45.
- 23 Lutz Niethammer, Alexander von Plato, Dorothea Wierling, *Die volkseigene Erfahrung. Eine Archeologie des Lebens in der Industrieprovinz der DDR. 30 biographische Eröffnungen* (Berlin: Rowohlt, 1991.), 45.
- 24 Karakter i utjecaj te knjige nije dakako previdio ni Niethammer. Usporedi: Niethammer 1989., 66; Niethammer u: Schüddekopf (ur.) 1990.
- 25 Lutz Niethammer, Alexander von Plato, Dorothea Wierling, *Die volkseigene Erfahrung. Eine Archeologie des Lebens in der Industrieprovinz der DDR. 30 biographische Eröffnungen* (Berlin: Rowohlt, 1991.), 456.
- 26 Anonimnost identiteta ispitanika postignuta je promjenom prezimena.
- 27 Lutz Niethammer, Alexander von Plato, Dorothea Wierling, *Die volkseigene Erfahrung. Eine Archeologie des Lebens in der Industrieprovinz der DDR. 30 biographische Eröffnungen* (Berlin: Rowohlt, 1991.), 135.
- 28 Hans-Ulrich Wehler, „Alltagsgeschichte. Königsweg zu neuen Ufern oder Irrgarten der Illusionen?“ u: *Isti, Aus der Geschichte lernen?* (München, 1989.), 130-151, ovdje korištena str. 146.
- 29 Zanimljivo i složeno pitanje što je od historiografije DDR-a o vlastitoj zemlji integrirano u zajedničku svenjemačku znanstvenu zajednicu, te što je u ovom slučaju od toga bitno za metodološku raspravu, zahtijeva detaljno razmatranje, pa je stoga u ovom tekstu stavljeno po stranu.
- 30 Usporedi, Hartmut Kaelble, Jürgen Kocka, Hartmut Zwahr, *Sozialgeschichte der DDR* (Stuttgart, 1994.); za sam koncept je temeljna knjiga Alfa Lüdtkea (ur.), *Herrschaft als soziale Praxis. Historische und sozialanthropologische Studien* (Göttingen 1991.); za DDR: Thomas Lindenberger (ur.), *Herrschaft und Eigen-Sinn in der Diktatur. Studien zur Gesellschaftsgeschichte der DDR* (Köln-Weimar-Wien, 1999.).
- 31 Dorothee Wierling, *Geboren im Jahr Eins. Der Jahrgang 1949 in der DDR und seine historischen Erfahrungen* (Berlin 2002.).
- 32 BIOS - Zeitschrift für Biographieforschung, *Oral History und Lebensverlaufsanalysen*, objavljuje se od 1988. godine u nakladai Barbare Budrich u Opladen u Njemačkoj.
- 33 <http://www.fernuni-hagen.de/geschichteundbiographie/> (22.VI. 2012).
- 34 Usporedi, za povijest različitih generacija: Annegret Schüle, Rainer Gries, Thomas Ahbe (ur.), *Die DDR aus generationsgeschichtlicher Perspektive. Eine Inventur* (Leipzig 2006.); za opći pregled: Dorothee Wierling, „**Oral History**“, u: *Aufriß der historischen Wissenschaften: Neue Themen und Methoden der Geschichtswissenschaft*; 7. svezak; ur. Michael Maurer (Stuttgart: Reclam, 2003.), 81-151.
- 35 Usporedi: Harald Welzer, *Das kommunikative Gedächtnis. Eine Theorie der Erinnerung* (München 2002.).
- 36 Usporedi, Jens Gieseke (ur.): *Staatsicherheit und Gesellschaft. Studien zum Herrschaftsalltag in der DDR* (Göttingen, 2007.); Rüdiger Bergien, „„Partearbeiter“. Die hauptamtlichen Funktionäre der SED“, u: *SED-Geschichte zwischen Mauerbau und Mauerfall*, ur. Jens Gieseke i Hermann Wentker (Berlin, 2011.), 164-186.

Pro Tempore

ČASOPIS STUDENATA POVIJESTI – BROJ 10/11 2016.

Pro Tempore

ČASOPIS STUDENATA POVIJESTI BROJ 10/11 2016.

Pro Tempore

Časopis studenata povijesti
Godina VIII, broj 10-11, 2016.

Glavni i odgovorni urednik

Tomislav Brandolica

Zamjenik glavnog urednika

Filip Šimetin Šegvić

Uredništvo

Tomislav Brandolica, Marta
Fiolić, Kristina Frančina, Marko
Lovrić, Valentina Nedeljko, Nikola
Seiwerth, Filip Šimetin Šegvić

Urednici pripravnici

Zvonimir Plavec, Vjenceslav
Rupčić, Porin Šćukanec Reznicek

Redakcija

Tomislav Brandolica, Marta Fiolić,
Kristina Frančina, Marko Lovrić,
Valentina Nedeljko, Zvonimir
Plavec, Vjenceslav Rupčić, Nikola
Seiwerth, Porin Šćukanec Reznicek,
Filip Šimetin Šegvić

Recenzenti

dr. sc. Damir Agičić
dr. sc. Ivo Banac
dr. sc. Tomislav Galović
dr. sc. Ivo Goldstein
dr. sc. Iskra Iveljić
dr. sc. Tvrtko Jakovina
dr. sc. Hrvoje Klasić
dr. sc. Bruna Kuntić-Makvić
dr. sc. Jelena Marohnić
dr. sc. Mirjana Matijević Sokol
dr. sc. Hrvoje Petrić
dr. sc. Drago Roksandić
Marie Scatena, MA
akademik Arnold Suppan
Marina Šegvić, prof.
dr. sc. Božena Vranješ Šoljan

Lektura i korektura

Gabrijela Detelj
Marta Fiolić
Ana Jelić
Nikolina Kos
Marko Pojatina
Tihomir Varjačić

Dizajn i priprema za tisak

DZN studio

Prijevodi s engleskog jezika

Tomislav Brandolica
Tina Miholjančan, prof.
Marija Marčetić
Ivan Markota
Krešimir Matešić
Judita Mustapić
Kristina Videković

Prijevodi s njemačkog jezika

Mirela Landsman Vinković
Filip Šimetin Šegvić
Azra Plićanić Mesić

Prijevodi s francuskog jezika

Jasna Čirić, prof.
Marta Fiolić
Marija Galić
Tea Šimičić

Prijevodi s talijanskog jezika

Tihana Filipčić
Loretta Lanča

Izdavač

Klub studenata povijesti – ISHA
Zagreb

Tisak

Mediaprint – Tiskara Hrastić

ISSN: 1334-8302

Tvrđnje i mišljenja u objavljenim
radovima izražavaju isključivo
stavove autora i ne predstavljaju
nužno stavove i mišljenja
uredništva i izdavača

Izdavanje ovog časopisa financijski su omogućili:

Filozofski fakultet
Sveučilišta u Zagrebu
Odsjek za povijest
Filozofskog fakulteta
Sveučilišta u Zagrebu,
Studentski zbor
Sveučilišta u Zagrebu

Privatne donacije:

Vesna Miović, I. P., M. Č.

Redakcija časopisa Pro tempore
svim se donatorima iskreno
zahvaljuje na financijskoj podršci!

Časopis se ne naplaćuje.

Adresa uredništva:

Klub studenata povijesti – ISHA
Zagreb
(za: Redakcija Pro tempore),
Filozofski fakultet
Sveučilišta u Zagrebu,
Ivana Lučića 3,
10000 Zagreb

E-mail:

pt.redakcija@gmail.com
tomislav.brandolica@gmail.com